

Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava*

VLATKO CVRILA**

Sažetak

Kraj “hladnog rata” omogućio je razvoj geopolitike koja nije bila u tolikoj mjeri opterećena prijašnjim svjetskim geopolitičkim pogledima. Jedan od glavnih pomaka koji se dogodio jest priznavanje kako se geopolitički događaji ne vezuju isključivo za nacionalne države i njihove granice. Države se, dakako, i dalje nalaze u središtu svjetske geopolitičke mape, ali više nisu jedini i isključivi činitelji u svjetskom geopolitičkom sustavu. S jedne strane, pod utjecajem globalizacije stvaraju se novi uvjeti u kojima djeluju geopolitički činitelji, dok s druge strane nastaju novi entiteti koji svojim djelovanjem sliče u mnogočemu glavnim činiteljima-suvremenim državama. Te se sličnosti ogledaju ponajprije u proglašavanju suverene kontrole nad određenim teritorijem, organizaciji vlasti na njemu, razvoju posebnoga nacionalnog identiteta pod utjecajem većinskog stanovništva, itd. Upravo te nove teritorijalne i političke jedinice pridonose dekonstrukciji geopolitičkog poretka, što se posebno može promatrati na primjeru raspada Sovjetskog Saveza.

Ukoliko prihvatimo definiciju da je geopolitika studij odnosa geografskog prostora i politike, tada se geopolitika bavi istraživanjima utjecaja prostornih odnosa, oblika i struktura, političkih ideja, institucija te njihovih međuođenosa. Geografski prostor unutar kojeg se odvijaju ti međuođenosi razlikuje se prema obliku, funkciji, sadržaju, razini (od lokalnog, nacionalnog, regionalnog, međunarodnog, kontinentalnog, globalnog). Međuođenosi prostornog i političkog procesa na svim spomenutim razinama stvaraju i određuju međunarodni geopolitički sustav, u kojemu su države ključni činitelji i jedini su politički i međunarodni entitet koji može imati ulogu geostrateških igrača i geopolitičkih osi.

Kao rezultat globalizacije na gospodarskom planu javlja se slabljenje državne kontrole nad određenim područjima društvenog djelovanja, odnosno slabljenje veza između određenih područja unutar neke države i centralne vlasti. Ovaj trend posebno je prepoznatljiv u onim područjima gdje je došlo do raspada starog sistema koji je nudio

* Izlaganje sa znanstvenog skupa “Nacionalne manjine i europske integracije”, Vrbovsko, 12. svibnja 2000.

** *Vlatko Cvrtila*, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Opća politička geografija i geopolitika.

određenu razinu izvjesnosti, te stvaranja novih sistema punih otvorenih i neriješenih pitanja, kao što su politička stabilnost, sigurnost, gospodarski razvoj, itd. Stari geopolitički poredak za neke se države raspao u prilično “nezgodno” vrijeme: globalizacija i gospodarski trendovi nametali su potrebu za uključivanjem u svjetske trgovinske tokove, a u mnogim se državama bivšeg komunističkog bloka raspala ili se raspadala politička i gospodarska struktura.

Većina suvremenih sukoba može se odrediti kao etnički sukobi. Međunarodna zajednica danas poznaje i koristi se mnogim instrumentima za njihovo rješavanje. Ti se instrumenti mogu podijeliti u dvije grupe: neteritorijalne i teritorijalne. U prvoj skupini upotrebljavaju se diplomatska sredstva i akcije, kako bi se sukob spriječio, odnosno kako bi se posljedice sukoba što prije otklonile, te instrumenti poštivanja prava nacionalnih manjina, koji su kodificirani u međunarodnom pravu i nacionalnim pravnim sustavima. U drugu skupinu instrumenata spadaju teritorijalna rješenja, što pretežno podrazumijeva zacrtavanje granica između dvaju ili više entiteta. U tu skupinu možemo uvrstiti sljedeće načine rješavanja etničkih pitanja: podjela (Cipar), etnički federalizam (Etiopija), funkcionalni federalizam, lokalna autonomija, regionalna autonomija, administrativna devolucija (Škotska u Velikoj Britaniji), konsocijacija (Švicarska), miješani instrumenti autonomije (Španjolska), posebna međunarodna zaštita, konfederacija, itd.

Mora se naglasiti da su teritorijalni instrumenti vrlo česti i da se rješenje etničkih sukoba često traži u teritorijalnom organiziranju stanovitih prostora na etničkom principu. Ti su pokušaji obično počinjali i završavali ratom i nasiljem, masovnim migracijama i drugim problemima koji su sprječavali normalnu tranziciju iz totalitarnih prema demokratskim sustavima (Moldova, Gruzija, Čečenija, Armenija, Azerbejdžan, Uzbekistan, Kirgistan, itd.). Etničke skupine nastojale su na temelju svoga identiteta izgraditi solidarnost unutar grupe sa svrhom opstanka u odnosu prema susjednim grupama. Jedan od načina za postizanje te svrhe jest zaposjedanje određenog teritorija i proglašavanje kontrole nad njim. Sljedeći korak kod većine takvih pokušaja bilo je traženje međunarodnog priznanja u tri faze: priznavanje nacionalne posebnosti u odnosu prema susjednim grupama; razvoj neovisne ili djelomično ovisne političke i gospodarske strukture te potencijalno odvajanje od prijašnjih političkih tvorevina; priznavanje političkog suvereniteta, gospodarske autonomije i primanje u UN.

S čime su se susrele nove države? S problemom izgradnje državne strukture. Formalno proglašenje državne suverenosti nije jamčilo i stvarnu neovisnost, odnosno nije jamčilo konsolidaciju stabilne i jake države. Upravo suprotno, mnoge od njih susrele su se s političkim, gospodarskim, socijalnim i drugim problemima, što ih je činilo nestabilnim i nesigurnim područjima. Kao takve nisu ni mogle participirati u svjetskim procesima, odnosno nisu ni imale prilike svoje probleme predstaviti u međunarodnoj zajednici kao značajna pitanja kojima bi se trebala baviti cijela međunarodna zajednica. Izgradnja državne strukture postala je pretežak zadatak za mnoge koji su krenuli u taj proces. Važno je napomenuti da se slabosti novih teritorijalnih i političkih jedinica prenose i na njihovu okolinu, čime one postaju dio šireg problema u regiji.

Tome u prilog govore i podaci kako danas na političkoj karti svijeta možemo pronaći mnogo međunarodno priznatih država gdje vlade ne kontroliraju jedan dio svoga teritorija. Primjerice, početkom 1990. godine 27 država u svijetu nije u potpunosti

kontroliralo svoj teritorij. Između 1945. i 1990. godine 14 država nije nikad ostvarilo punu kontrolu svoga cjelokupnog teritorija. Unutarnji sukobi u tom periodu izbili su unutar 41 države. U istom razdoblju došlo je do vanjske okupacije dijela teritorija 15 država u svijetu. Godine 1996. unutarnji sukobi događali su se u 27 država, a 1998. je bilo u svijetu 74 mjesta gdje su se sukobi događali ili je postojala velika mogućnost da će izbiti.

Većina tih sukoba uzrokovana je etničkim sukobima i zahtjevima za odcjepljenjem dijela teritorija od matične države. Prostori u kojima su se događali takvi sukobi vrlo često su lokacije gdje se organiziraju pseudodržave, odnosno političke i teritorijalne jedinice koje su proglasile svoju neovisnost od matične države (ili država), organizirale unutarnju političku strukturu i ponašaju se u svemu kao “prave” države, ali nemaju međunarodno priznanje kao bitan element u stvaranju jedne države.

S obzirom na nastanak i funkcije koje imaju, moguće je napraviti preliminarnu klasifikaciju pseudodržava.

1. Institucionalizirane pseudo-države. Imaju deklariranu suverenost, imaju sve attribute “normalne” države i u potpunosti kontroliraju svoj teritorij. Njih nije priznala međunarodna zajednica i imaju vrlo malo šansi za takvo priznanje. Primjeri: Trans-Dnjestarska moldovska republika (TMR), Čečenija, Abhazija, Nagorno-Karabah, itd.
2. Neinstitucionalizirane političke jedinice koje se nalaze pod djelomičnom kontrolom određenih skupina (političkih, religijskih, kriminalnih) nad kojima vlada određene države ima formalnu suverenost, ali je obavlja samo djelomično.

U ovu skupinu ulaze:

- a) područja sukoba unutar neke države, koja nisu pod potpunom kontrolom ni jedne strane u sukobu (Afganistan, Zapadna Sahara),
- b) teritoriji koje kontroliraju terorističke ili kriminalne skupine (u nekoliko država u svijetu postoje takva područja koja su pod kontrolom proizvođača i trgovaca opijama).

Danas su pseudodržave smještene uglavnom u područjima osjetljivih zona (*Shatterbelts*) u području srednje Azije (od Balkana, preko Kavkaza do Afganistana) te južno od Sahare. To su zone kontakta između bivših carstava i civilizacija i područja s miješanom populacijom te kompliciranim, hijerarhijskim organiziranim identitetima koje možemo nazvati geopolitičkim “crnim rupama”. Sukobi između tih identiteta događaju se kroz povijest, ti su teritoriji prelazili iz jednih u druge ruke, svaki osvajač je ostavio dio svoga identiteta, što je uvijek predstavljalo pogodno tlo za svaku vrstu manipulacija u interesu velikih sila. Stoga treba očekivati da će se i u budućnosti na tim prostorima pojavljivati novi pokušaji stvaranja država (odnosno pseudodržava) na etničkom principu, čemu će bitno pridonositi i geostrateški interesi velikih sila (posebice u prostoru Kavkaza i srednje Azije).

Vlatko Cvrtila

*DECONSTRUCTION OF GEOPOLITICAL ORDER ON THE EXAMPLE
OF PSEUDOSTATES*

Summary

The end of the “cold war” brought about the emergence of geopolitics which has not been to such an extent burdened with the former international geopolitical views. One of the most significant shifts has been the recognition that geopolitical events cannot be limited to national states and their borders. Of course, states are still central for the world’s geopolitical map, but no longer as the sole factors in the global geopolitical system. On the one hand and under the influence of globalization, new conditions have arisen, influenced by geopolitical factors; on the other, new entities are emerging whose influence is very similar to that of the central factors – contemporary states. These similarities are primarily reflected in the claims of sovereign control over a certain territory, the organization of government on it, the shaping of a particular national identity by the majority population, and so on. It is these new territorial and political units that contribute to the deconstruction of the geopolitical order; the disintegration of the Soviet Union is the best illustration.